
UDK: 811.163.42'36.09
Izvorni znanstveni članak
Primljen 29. x. 2017.

VESNA GRAHOVAC-PRAŽIĆ
Sveučilište u Zadru, Odjel na nastavničke studije u Gospiću
vprazic@unizd.hr

ANALIZA PREGOVORA U HRVATSKIM DOPREPORODNIM GRAMATIKAMA

Sažetak

U radu se nastoji opisati i predočiti sadržaj i funkciju teksta predgovora u hrvatskim tiskanim gramatikama od 17. stoljeća do prve polovice 19. stoljeća, zapravo do nastupa preporoditelja. Propituje se slojevitost sadržaja predgovora kao zanimljiva i bitna, funkcionalna teksta. Riječ je o četrnaest tiskanih gramatika. Polazi se od pretpostavke da predgovor postoji kao komunikacijska kategorija u trokutu autor-tekst-čitatelj. Predgovor se promatra u kontekstu povijesti hrvatskoga jezika, u kontekstu dominantna teksta gramatike te s obzirom na autora. Tako se u isto vrijeme otkriva kao priča o autoru, vremenu, društvu i gramatici. Uz predgovor se promatra i pojavnost posvete.

Ključne riječi: autor; gramatika; hrvatski jezik; posveta; predgovor

Uvod

Predgovore i posvete književnim djelima teorija i povijest književnosti prepoznaje kao dragocjene i važne izvore književnih postupaka, programa i podataka o djelu, ali i o autoru. Tako im pristupa i Pavao Pavličić u knjizi *Skrivena teorija* (2006.) priznajući da drugih tekstova o poslu pisanja i nema. Posvete i predgovori nisu opširni tekstovi, „a ipak autori u njih nastoje uplesti što više vlastitih misli o književnosti i

pozvati se na što više autoriteta koji bi njihovu djelu mogli poslužiti kao zaštita“ (Pavličić, 2006: 5).

Tekstološki su neodvojivi od autorova opusa kao i od književnoumjetničkih i društvenih prilika. Historiografsku vrijednost tekstova predgovora i posveta ističe i Rafo Bogišić (1995). Otvaraju se brojna pitanja: funkcija predgovora, njegov odnos s umjetničkim djelom, je li predgovor posrednik između čitatelja i autora, može li se promatrati kao uputa za čitanje, je li predgovor autorova interpretacija... Prema Genetteu (1997), predgovori su uz posvete, naslove, mota i pogovore paratekstovi i „pragovi interpretacije“, smješteni na rubnim prostorima djela. Predgovori su međuprostor između teksta i vanjskoga svijeta, u njima autori nastoje objasniti namjere i učinke što bi ih glavni tekst trebao izvršiti u stvarnosti, izreći vlastite misli i pozvati se na autoritete.

Treba se zapitati otvaraju li se ista pitanja i prostori u predgovorima djelima koja nisu umjetničke prirode. Gramatike pripadaju znanstveno-udžbeničkomu podstilu, imaju široku namjenu i širok krug čitatelja. Gramatika kao znanstvena disciplina proučava sustav jezika i njegove zakonitosti, a u pisanome obliku predstavlja knjigu u kojoj se izlaže taj sustav. Iako se gramatike mogu razlikovati po namjeni, ipak možemo reći da su osnovne tekstološke značajke uglavnom iste. Tekst predgovora na neki je način standardiziran, očekivano ne teži originalnosti (usp. Bogojević, 2015).

U radu će biti riječ o predgovorima tiskanim hrvatskim dopreporodnim gramatikama koje hrvatski jezik stavljaju u suodnos s latinskim, talijanskim, njemačkim i francuskim jezikom, a tomu razdoblju pripada i Starčevićeva gramatika kojoj je metajezik hrvatski jezik. Kako je riječ o vremenu u kojem se odvija proces standardizacije hrvatskoga jezika, korpus istraživanja čine gramatike triju književnojezičnih tipova (kajkavski, štokavski i čakavski). Riječ je o autorskim predgovorima¹ koje treba gledati i čitati kao uvodne tekstove u kojima se autor obraća širemu krugu ljudi i u isto vrijeme pretpostavljenu čitatelju i koji su autorska slika zajednice, vremena i kulture. U tim napisima ima posrednih, ali

¹ Gerard Genette (1997) razlikuje tri vrste predgovora: originalni autorski predgovor, alografski predgovor i fikcionalni predgovor.

i neposrednih podataka o autorima, zanimljivi su i kao duboko utemeljeni izvori za upoznavanje jezičnih problema prošlih stoljeća. Analiza obuhvaća 14 predgovora gramatikama tiskanim od početka 17. stoljeća do polovice 19. stoljeća, a prikazani su u tablici koja slijedi:

Tablica 1.: Popis gramatika

Autor	Godina	Gramatika
<i>Bartol Kašić</i>	1604.	<i>Institutiones linguae Illyricae</i>
<i>Toma Babić</i>	1712.	<i>Prima grammaticae institutio pro tyronibus illyricis accommodata</i>
<i>Lovro Šitović</i>	1713.	<i>Grammatica latino-illyrica</i>
<i>Josip Jurin</i>	1793.	<i>Slovkigna slavnoj slovinskoj mladosti diackim illirickim, i talianskim izgovorom napravljena.</i>
<i>Ardellio Della Bella</i>	1785.	<i>Principi elemetari della grammatica illirica. Dubrovnik,</i>
<i>Blaž Tadijanović</i>	1761.	<i>Svaschta po mallo illiti kratko sloxenyge immenah, i ricsih u illyrski, i nyemacski jezik</i>
<i>Antun Matija Reljković</i>	1767.	<i>Nova slavonska, i nimacska grammatika. Neue Slavonische und Deutsche Grammatik</i>
<i>Marijan Lanosović</i>	1778.	<i>Neue Einleitung zur Slavonischen Sprache mit einem nützlichen Wörter und Gesprächbuche, auch einem Anhang verschiedene deutscher und slavonischer Briefe und einem kleinen Titularbuche versehen.</i>
<i>Josip Voltić</i>	1803.	<i>Grammatica illirica, u: Ricsoslovnik (vocabulary-wörterbuch) illircskog, italianskoga i nimacskoga jezika s' jednom pridpostavljenom grammatikom illi pismenstvom.</i>
<i>Franjo Marija Appendini</i>	1808.	<i>Grammatica della lingua Illirica</i>
<i>Šime Starčević</i>	1812.(a)	<i>Nova ricsoslovica iliricska vojnickoj mladosti krajicsnoj poklonjena</i>
<i>Šime Starčević</i>	1812.(b)	<i>Nova ricsoslovica iliricsko-francezka</i>
<i>Josip Đurkovečki</i>	1826.	<i>Jezičnica horvatsko-slavinska za hasen Slavincev, i potrebochu oztaleh ztranzskoga jezika narodov</i>
<i>Ignac Kristijanović</i>	1837.	<i>Grammatik der Kroatischen Mundart</i>

U predgovorima navedenim gramatikama razvidna je njihova struktura: uobičajeno počinju naslovom, slijedi tekst predgovora i svojevrsna odjava kao učinkovit završetak.

1. Formula naslova

Predgovori većinom počinju izravnim obraćanjem istaknutim u formi naslova. Uvodni napisi imaju raznolika početna obraćanja: *Milomu, i dragome Sctioču, Vridnocasnomu sctioczu, Onima koji uče ilirski jezik, Dobrovoljnom Slavonskom Shtiocu, Onima koji žele čitati*. Pojedine gramatike imaju više predgovora, pa kod Šitovića (1703) nalazimo prstenasto raspoređena tri predgovora: *Pripogliubglenomu sctioczu, Postovanomu Mesctru, Pozdrau Mladichem*. Kod Josipa Voltića (1803) susrećemo postupak predgovora predgovoru. Riječ je o kratkim napomenama na talijanskome i njemačkome koje objašnjavaju čitatelju zašto je predgovor napisan na latinskome jeziku.

Predgovori su pisani u formi izravna obraćanja implicitnomu čitatelju, a preuzete su uobičajene formule obraćanja poznate u predgovorima književnim djelima, iako je očito da je riječ o drukčijem čitatelju, što i sami autori znaju istaknuti (Kašić, 1604; Šitović, 1703). Čitatelj kojem se autori obraćaju ujedno je i učenik ili poučavatelj, jer se čitanje uglavnom povezivalo s poučavanjem.

Krajem 18. i početkom 19. stoljeća dolazi do porasta broja čitatelja te se kolektivno čitanje zamjenjuje individualnim. To je vrijeme kada i autor, a ne samo djelo, ulazi u prostor interesa čitatelja i javnosti i dobiva priliku progovoriti o vlastitim čitanjima. Uostalom, iste oblike obraćanja u predgovorima nalazimo u književnim djelima 18. stoljeća, čak i kod istih autora (Babić: *Cvit razlika mirisa duhovnoga*, 1726. godine; Šitović: *Pisna od pakla*, 1727. godine), tako da ih možemo promatrati kao tipske oblike obraćanja u svrhu pozivanja na konzumiranje djela. Kasnije se gubi taj izravni i intimni ton te se uvodni tekstovi imenuju naslovom *Predgovor* (7)², što u prvi plan stavlja tekst, odnosno djelo,

² U gramatikama Blaža Tadijanovića (1761), Marijana Lanosovića (1778), Josipa Voltića (1803), Šime Starčevića (1812a, 1812b), Josipa Đurkovečkog (1826) i Ignaca Kristijanovića (1837).

njegovu svrhu i funkciju, čime se naglašava drukčija priroda teksta koji slijedi iza predgovora.

2. Autorsko JA

Predgovori autoru otvaraju prostor da progovori o sebi i procesima nastajanja djela. U analiziranim predgovorima često je prisutna autorska skromnost, izrazi opravdanja te pozivanje na autoritete. Babić (1712.) navodi da je riječ o maloj gramatici koja je put ka velikim. Šitović (1713.) upozorava: „Nemoj se čuditi mom malenom trudu“. Svoja djela nerijetko nazivaju *dilašce* (Babić, 1712.), *gramatičica* (Šitović, 1713.), *poslek* (Kristijanović, 1837.), *priproztem Trudom* (Đurkovečki, 1826.) ili su pak svjesni težine posla pa tako Tadijanović (1761.) tvrdi da se „mnogo usudio zato /.../fe veoma bojim, da na miŕto Slavve, ne budem porugan, i opfovan“. Svjesni su da obavljaju pionirski posao, osjećaju odgovornost i upravo zato se skrivaju u skromnosti jer u navođenju izvora pokazuju poznavanje klasičnih gramatika te svoje stavove potkrepljuju latinskim i biblijskim citatima, što svjedoči o širokoj naobrazbi i kulturi autora gramatika. Pisanje gramatike ponekad nije bila njihova odluka pa tako Bartol Kašić (1604.) piše da je morao prihvatiti posao „/.../zbog utjecaja onih čijoj se volji nije dopušteno protiviti“, a Šime Starčević u hrvatsko-francuskoj gramatici (1812.b) spominje „zapovid Poglavarah“. Od spomenutih 14 gramatika njih 12 napisali su svećenici koji priznaju da je briga o jeziku i napretku zajednice njihova kršćanska dužnost i misija. Znaju istaknuti domoljubne motive i razloge odluci da se upuste u pisanje gramatike kao što to čini Reljković (1767):

Indi dragi Domorodci moji! Ja iz Náravnog prignú tja, i ljubavi Domovine, dajem ovu moju Gramatiku, koja ù iftinu pocsétak jeft, kakó god kod drugih, tako i kod nashega jezika, fvakoga Nauka, i od koje kod fviuh N á rodah, i Púkah zapocfèti imafe, i valja. Jerbo zalúdu cfekati Vochku, i Zrillóft njezinu, ako prie nie Stáblo usádjeno, i iz Zemlje njegov vidiofe izhodak.

Domoljubni su motivi i Lanosovića (1778.) učinili piscem gramatike, on želi služiti društvu i općem dobru. Autorska skromnost argumentirana je željom da učeni ljudi pročitaju i vrjednuju tekst gramatike. Znamo da Lanosović nema razlog za skromnost, bio je poznat i priznat jezikoslovac, uključen u rješavanje grafijskih problema. Autor ipak iskazuje vjeru da će knjiga doprinijeti općem i jezičnom dobru. Appendini je bio ugledni jezikoslovac pa je kao takav 1820. godine imenovan u komisiju za ujednačavanje dalmatinske grafije u Zadru. Nerijetko će se autori kritički osvrnuti na prethodnike, npr. Šitović (1713.) na Babića (1712.) ili Starčević (1812.a) na Appendinija (1808.), koji pak uopće nije zadovoljan postojećim gramatikama. Prisutan je autorski strah od kritike, pa će Starčević (1812.b) u hrvatsko-francuskoj gramatici reći: „Za to te molim, da se ne bi ustavio, ako shtogod nashki pravo neistumacseno uznajdesh“. Đurkovečki (1826) piše da je njegovo djelo:

.../zadnich priprozt, zatoga priprostem, i potrebnem na Vřivanje aldujem, vuchenem pako, i Vremena imajuchem na Popravljanje, ar lefeje po Putu nekuliko okerchenom putovati, kak po zaraztjenom truditi se.

Kristijanović (1837.) priznaje da je *žrtvovao slobodne sate* da bi napisao gramatiku te moli da djelo prihvate s uviđavnošću te da mu obzirno priopće primjedbe i eventualne nedostatke na koje su naišli i koji su privukli njihovu pozornost, za razliku od Jurina (1793.) koji budućim kritičarima zgodno odgovara i ponešto zaoštava ton prelazeći u fiktivni dijalog: „/.../jer da budesc bio prie mene sklopio Ti, nesadda sklapao ja. I Drughi su moghli sklopiti lipse, i urednie negosi Ti? A kad su dakle moghli jernesklopisce“.

3. Namjena

Autorima je u predgovorima gramatika važno istaknuti namjenu. Tako svojim gramatikama žele pomoći strancima u učenju hrvatskoga jezika (Kašić, 1604.; Lanosović, 1778.; Jurin, 1793.; Appendini, 1808.), a namijenjene su svećenicima, trgovcima, putnicima, hodočasniciima, misionarima. Većina je gramatika namijenjena onima koji znaju latinski,

talijanski ili njemački i preko tih jezika žele naučiti hrvatski jezik. Starčević (1812.b) pak brine za one koji moraju naučiti francuski jezik u Ilirskim provincijama. U predgovoru svoje gramatike Toma Babić (1712.) određuje svrhu i cilj knjige, komu je namijenjena i područje u kojem će se njome služiti: onima koji počinju učiti latinsku gramatiku i znaju samo materinski jezik. Lovro Šitović (1713.) navodi da je gramatika samo za potrebe i na korist onima koje je vidio i znao da žele učiti, a uključuje redovnike i svjetovnjake. Jurinova gramatika (1793.) namijenjena je pak svima onima koji ne mogu ići u primorske gradove učiti talijanski jezik, mladićima početnicima:

More takoer sluxiti i onim koji nerazume Illirički. N. p. Sudioczem ù targanju pravdah, Targovizem, ù prodaji, Pisczem varhu podloga, slogga, i krivinah ù razliki misti, i gradovi &c.(J)

Della Bella (1785.) piše za one koji žude da svoje plodonosno djelovanje posvete ilirskim misijama. Reljković (1767.) u predgovoru ističe da je gramatika „/.../za uderxanje' vlaftitog jezika bi slùxiti mogla, i Mladexi Slavonskoj, za Naucfiti Nimacski jezik, kakono i Nimcem, zaprimiti Slavonsko Govorenje, bi u pomochi bila“. Đurkovečki (1826.) objašnjava kako piše gramatiku da bi vidjeli „Horvati jeli naredno horvatzki govoriju“, ali misli da bi svi stranci u državnim službama trebali naučiti hrvatski jezik. Kristijanović (1837.) ističe da je za potrebe poslovnoga života civilima, vojnicima i službenicima, a posebno svećenstvu, potrebno naučiti jezik u svoj njegovoj čistoći i gramatičkoj pravilnosti.

4. Jezik

Autorski diskurs uključuje čitatelje različita obrazovanja, odrasle, mladež. Pojedini autori uključuju početnike koji trebaju tek naučiti čitati, primjerice Starčević (1812.a) i Reljković (1767.), kod kojih nalazimo pouke o čitanju i pisanju. Autori gramatika svjesni su da početnici najprije moraju spoznati sustav materinskoga jezika da bi mogli naučiti strani jezik.

Na tragu humanističke tradicije neki predgovori pisani su latinskim jezikom, a Jurin (1793.) ima potrebu to i objasniti, pa piše da se odlučio za latinski da bi ga mogli razumjeti obrazovani ljudi Europe. Isto tako, u skladu s višejezičnom tradicijom hrvatske kulture predgovori su pisani talijanskim i njemačkim jezikom ili pak dvojezično, na stranome jeziku i na paralelnoj stranici hrvatskim jezikom. Većina ističe probleme prijenosa iz jednoga u drugi jezik, probleme u prijenosu gramatičkih sadržaja u hrvatski jezik koji se u svakome kraju različito govori. Opće-prihvaćena je misao o ilirskom jeziku koji obuhvaća velika prostranstva od Jadrana do Dalekoga istoka.

Autorska otvorenost trodijalekatnosti hrvatskoga jezika vidljiva je u predgovorima. Voltić (1803.) tako ističe različitost dijalekata ilirskoga jezika te potrebu stvaranja jedinstvena književnog jezika. U imenovanju jezika (kada nije riječ o stranome jeziku) javljaju se ilirski, slavenski, slavonski, horvatski.

Ipak, pojam ilirskoga jezika u znanstvenoj filološkoj literaturi kao i u većini drugih gramatika i leksikografskih djela već je zauzeo svoj prostor u 17. stoljeću, u 18. on se još snažnije ukorijenio u hrvatskim jezikoslovnim i leksikografskim djelima, te su gramatičari na jugu i sjeveru Hrvatske pod ovim nazivom razumijevali jedan i jedinstveni hrvatski književni jezik. (Knežević, 2008: 61).

Često pisci objašnjavaju pobude za pisanjem gramatika, prije svega je to ljubav prema materinskomu jeziku i brižnost nad njegovom sudbinom. Tadijanović (1767.) piše da jezik treba učiti „Zato ucifite pravvo *fvojim Jezikom govoriti à nemoj od drugoga jezika rie fih Krafti*“. Jurin (1793.) zaključuje „/.../i nek jedan znade sve ostale jezike, svogh parvogh fali, jer tako ide po naravi“. Reljković (1767.) govori o „slavonskome“ jeziku koji ima tiskane mise i psaltire, što jeziku daje vjerodostojnost. Većini se čini da se nedovoljno brine o jeziku te da nema gramatika i rječnika. Đurkovečki (1826.) se pita: „radi shesa horvatzki Jezik vekshoj Strani sveta malo znan je ostal, akoptem nijedan Jezik tak, kak horvatzki z-Plodnoztjum Rechih za izgovoriti vsaku Ttvar dichitise nemore, koje Rechi,

ako ne vseh pri Domu, vendar pri Narodnih blifnega Jezika nahadjaju se, koji vsi zakupvzeti jesu Chuvari Jezika slavinzkoga, i pochetnoga“.

5. Gramatikološka koncepcija

Iako je riječ o dvojezičnim gramatikama, osim Starčevićeve (1812.a) koja je pisana hrvatskim jezikom štokavske stilizacije, iz predgovora su razvidna gramatikološka načela autorâ. Kao prvo, gramatike su potrebne i većina ih je namijenjena početnicima. Autori smatraju da će, ako su namijenjene i za učenje stranoga jezika, početnici lakše naučiti složenu gramatičku strukturu stranoga jezika ako im je opisana na materinskome jeziku. U pravilu, na početku su autorska grafijska rješenja potrebna da bi se moglo služiti gramatikom, jer grafijska pitanja u hrvatskome jeziku još nisu riješena ili općeprihvaćena. Svi su složni u tome da je temelj gramatike morfologija; u morfologiji je naglasak na deklinaciji i konjugaciji; svako pravilo treba biti potkrijepljeno barem jednim primjerom, jezik je potrebno predstaviti i tekstom te se zalažu za hrvatsko jezikoslovno nazivlje. Sintaksa je u pravilu nakon morfologije i uglavnom je vrlo sažeta. Navedene gramatike nisu isključivo deskriptivne, nego često imaju i udžbeničku funkciju. Autori navode da gramatička pravila valja primjenjivati na većem broju riječi od onih koje su deklinacijski i konjugacijski obrasci, smatraju da je nužno upoznati leksički fond pa stoga susrećemo rječnike, razgovore i obrasce pisane komunikacije. Voltić (1803.) ističe da su gramatika i rječnik knjige koje su strancima potrebne da bi mogli učiti hrvatski jezik. Đurkovečki (1826.) objašnjava da je najpotrebnije napisati gramatiku pa rječnik, a potom se smiju tiskati ostale knjige. Purističke stavove zastupa većina autora, ali ih promatra u odnosu na službeni jezik, bilo u prošlosti ili suvremenosti. Purizam je najprisutniji u slavonskim gramatikama, pa Tadijanović (1767.) piše o potrebi izbje-gavanja turskih riječi: „Alli ja znam dobro razlucsiti znanja od obicsaja, i da je drugo shtofe csini, a drugo shtobife, illi csiniti moglo, illi csiniti imalo“, dok Reljković (1767.) navodi da „Medjuto neschu u ovomu biti Zakonnosha, niti ikomu zapovidam, kako ni kod drugih Jrzikah Gramatici“, svjestan da gramatike opisuju, a ne propisuju. Kristijanović (1837.)

gramatiku također smatra temeljnom knjigom uz rječnike i ostale priručnike za učenje bilo kojega jezika.

6. Odjava

U predgovorima koji se obraćaju čitateljima na kraju teksta javlja se intimno intonirana pozdravna formula. Svojevrzne odjave smještaju tekst predgovora, pa i gramatike, u religiozni diskurs zazivanjem i vjerom u Božju pomoć u procesu pisanja i prihvaćanja gramatike. I ovdje je prisutno autorsko ja. Donosimo primjere završetaka predgovorâ:

„dafi zdravo, i mirno, jafamti sluga, i brat Vazda“ (Jurin, 1793.)

„/.../alko scto ugliudno bude proslidi, i Dassimi Zdravo“ (Babić, 1712.)

„Usprkos tomu, ako Vas, dobrohotni čitatelju, ne budem u nečemu zadovoljio, udostojite se barem prihvatiti moju iskrenu želju da Vam služim na veću slavu Božju. Živite u sreći.“ (Della Bella, 1785.)

„Nego shto krivo najdesh, izpravi, shto pravo, zagarli; i ako pomochi ne primaxesh, barem nemoj odmagati, stim da si mi zdravo“ (Reljković, 1767.)

„Nu, uzmi, sluxi se, i zdravstvuj u Gospodinu“ (Starčević, 1812.a)

„Zato jafvakog u fvomu istavljam Shtimanju, mene neka takogjer nitko iz svoje slobodne volje nesudi, nego iz Dilla, i Uzrokah mojih, koje izdajem, i izdao jejam. S Bogom.“ (Starčević, 1812.b)

Slično nalazimo i kod Voltića (1803.) koji se nada da će knjiga biti korisna i traži razumijevanje od kritičara, dok Kristijanović (1837.) smatra da će njegov rad doprinijeti materinskomu jeziku, što će mu biti jedina nagrada za uloženi trud.

Nema potpisa ispod predgovora, osim u *Jezičnici* Josipa Đurkovečkoga (1826.).³ Ovakva formula odjave svojstvena je 18. stoljeću, a kada predgovori pretežito govore o djelu, ovakvi oblici obraćanja nestaju.

³ Potpis i titula: *Jofef Gjurkovechki, Plebanush Samarichki vu Cesarzko-Kraljevzke Krajine Krifevechke.*

7. Posvete

Posvete osobama u književnim i znanstvenim djelima u vremenu tiskanja gramatika o kojima je riječ u tekstu nisu rijetkost. Nastajale su iz potrebe da se učvrste društvene veze, a nerijetko i iz financijskih razloga, u znak zahvalnosti mecenama. Često su pisane stranim jezikom kako bi ih mogli pročitati i oni kojima su upućene. „Autori posveta, makar bili pametni i snalažljivi, nisu uvijek uspijevali biti i originalni. Ponavljali su uvijek iste fraze, izricali su uvijek iste superlative, koji su i tadašnjim čitateljima bile dosadne, a nama djeluju stereotipno i šuplje.“ (Stipčević, 2005., 150). U analiziranim gramatikama nalazimo šest posveta:

Tablica 2.: Posvete

Autor	Godina	Posveta
<i>Ardellio Della Bella</i>	1785.	<i>Karlu Pisaniju</i> ⁴
<i>Antun Matija Reljković</i>	1767.	<i>Francisku Thauszy</i> ⁵
<i>Marijan Lanosović</i>	1778.	<i>Marii Theresii</i> ⁶
<i>Josip Jurin</i>	1793.	<i>Frani Zambellu</i> ⁷
<i>Franjo Marija Appendini</i>	1808.	<i>Marmontu</i> ⁸
<i>Ignac Kristijanović</i>	1837.	<i>Hrvatima Edle hochherzige Croaten</i>

U posvetama, koje znaju imati i po šest stranica, autori se nastoje pozivati na što više autoriteta koji bi njihovu djelu mogli poslužiti kao zaštita. Hvale ne samo dobrotu, plemenitost, velikodušnost, učenost, već i druge vrline pokrovitelja. Autori svjesno pretjeruju u pohvalama i teško je povjerovati da toga nisu bili svjesni adresati, a vjerojatno i sami čitatelji. Pretjerivanje je išlo toliko daleko da je na naslovnica ime

⁴ Carlo Pisani (1711. – 1714.) generalni je providur Dalmacije u vrijeme Mletačke Dalmacije. Nositelj je vrhovne vlasti koja je objedinjavala civilnu, sudsku i vojnu upravu.

⁵ Svećenik Franjo Thauszy (1698. – 1710.), kojeg je 1751. godine carica Marija Terezija imenovala za zagrebačkoga biskupa, pratio je i pomagao odgoj i obrazovanje mladeži u isusovačkim učilištima.

⁶ Marija Terezija (1717. – 1780.), hrvatsko-ugarska kraljica i rimsko-njemačka carica.

⁷ Fra Franjo Zambelli iz Šibenika, provincijal u dva navrata u samostanu sv. Frane u Šibeniku (1766. – 1770.; 1798. – 1802.), u međuvremenu penitencijar za hrvatski jezik u Vatikanu.

⁸ Auguste Frédéric Louis Viesse deMarmont (1774. – 1852.), francuski maršal i generalni guverner Ilirskih pokrajina (1809. – 1811.).

pokrovitelja obično bilo otisnuto velikim slovima, nerijetko popraćeno i portretom, a ime autora skriveno ili jedva vidljivo među drugim obavijestima na naslovnici. Krajem 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća individualno pokroviteljstvo zamjenjuje kolektivno.

U prvome redu zanimljiv je uvid u pitanje komu autor posvećuje i preporučuje svoje djelo. Od šest posveta tri su posvećene crkvenomu kleru, a po jedna generalu, kraljici i cijelomu narodu. Već samo obraćanje osobi redovito je važno za spoznaju prilika u određenome trenutku i sredini: *ekselencijo, prečasnii oče, samovladalice, plemeniti*. Della Bella (1785.) svoju gramatiku posvećuje Karlu Pisaniju, generalnomu providuru Dalmacije koji „svojom osobom i djelom to zaslužuje“. Reljković (1767.) gramatiku posvećuje biskupu. Započinje spoznajom tužne stvarnosti svoje domovine nakon ratovanja i lijepo budućnosti koju vidi zahvaljujući biskupu. Najveći dio teksta divljenje je kvalitetama osobe i djelima koje je učinio za Slavoniju i stoga mu posvećuje gramatiku koju želi staviti pod njegovu zaštitu. Nameće se pitanje otkuda posveta biskupu kada znamo kako se vojnokrajiška vlast odnosila prema duhovnoj vlasti i kleru te njihovu vjekovnom povlaštenom položaju. I sam Reljković nije imao obzira prema njima i sve je nekorektnosti pojedinih predstavnika crkve uzimao na zapisnik i slao pretpostavljenima. Lanosović (1778.) gramatiku posvećuje Mariji Tereziji koju oslovljava sa *Samovladalice!*. Poslije posvete na njemačkome jeziku slijedi ista pisana hrvatskim jezikom. Čini se da Lanosovića, više od prirodna i očekivana zadovoljstva nakon završena posla, usrećuje što vladarici može predstaviti svoje djelo. On hvali vladaričinu brigu za prosvjetu, znanost i njezinu potporu u, kako navodi, svojim dalekim vilajetima. Appendinijeva gramatika (1808.) posvećena je generalu Marmontu. Autor se divi njegovim kvalitetama, hvali Napoleona, ističe Marmontovu vojnu slavu i djelovanje kao mecene. U poniznu tonu navodi:

Znam da moje djelo nema ni jednu vrijednost koje bi privukle pažnju mudroga i hrabroga vojskovođe. Ono raspravlja o gramatičkim osnovama, o njihovoj sterilnoj i dosadnoj prirodi, suhoparnim i jednostavnim stilom. Ali, znam također da ste skloni suditi o stvarima po njihovim bitnim i stvarnim vrijednostima. Poznavanje ilirskog jezika koji više nije

stran Vašem uhu, dandanas je korisno i možda potrebno za mnoge isprave i izvještaje, a knjiga koja ima cilj sadržavati njegova pravila i s njim upoznati druge narode, može i ne biti sasvim nedostojna pažnje Onoga koji zapovijeda hrabrim i vjernim narodima koji ga govore duž Jadrana. (Baras, 1977: 64)

Kristijanović (1837.) gramatiku posvećuje kolektivnomu čitatelju: „Plemeniti, velikodušni Horvati!“, dakako, misleći na kajkavce i pozivajući ih na domoljublje u želji da ih pridobije za svoju ideju da kajkavski idiom postane temelj standardnoga jezika. Posvete mnogo govore o vremenu nastanka gramatika, odnosu društvene zajednice prema autorima i o teškoćama tiskarstva.

Zaključak

Iz analize je razvidno da bi se u tekstovima predgovora moglo govoriti o postupku autoreferencijalnosti (postupak prepoznat u književnosti) jer govore o piscu, čitatelju, tekstu. Pavličićevim riječima:

Tada se tekstu nastoji osigurati neki kontekst, dok se čitatelju želi namijeniti neka pozicija; nastoji se, drugim riječima, sugerirati koje su poželjne veze teksta s drugim tekstovima i koji je poželjan način čitanja toga teksta. (Pavličić, 1993: 106)

Upravo zato možemo ih promatrati i kao metatekstualne, odnosno autometatekstualne.⁹ Dubravka Oraić Tolić (1993.) predgovore svrstava u eksplicitne autometatekstove, gdje je autor svjestan razmatranja svoga autorskog ja.

Kada je riječ o funkcionalnosti, smislu i svrsi predgovora gramatika, uočavaju se dvije funkcije: prva je strukturalna, jer predgovori čine jedinstvo s djelom na koje upućuju i na neki ga način metodološki objašnjavaju; a druga je povijesna, jer se uklapaju u povijest hrvatskoga jezika i povijest nastajanja gramatika. Predgovori upućuju na znanstvenu

⁹ Usp. „Ako metatekstualnost shvatimo kao svijest o tekstu u širokom smislu riječi, tada autoreferencijalnost možemo odrediti kao autometatekstualnost, tj. svijest o vlastitom tekstu, odnosno samosvijest teksta.“ (Oraić Tolić, 1993: 136)

naobrazbu autorâ i na kulturno-znanstveni okvir u kojem su se kretala njihova promišljanja. Uvodnim tekstovima, kakvi su predgovori i posvete, autori se koriste da bi progovorili o raznim pitanjima i problemima svoga vremena, pa tako i o svojim osobnim promišljanjima. Iz toga razloga ne čudi kršćanski podtekst ili težnja literarnosti, npr. slikovitost Šime Starčevića (1812.): „/.../da sam poduminte za kuchu strahovite velicsine samo neokresane pripravio, koje vishtim, i naucsenim u jeziku Ilirancim na tesanje za sagradjenje i uzdignutje xeljnog hrama ostavljam“, pa čak i pojava stihova, primjerice pjesma *Prostor Jezika Illirickogh*, kojima završava predgovor Josipa Jurina (1793.)¹⁰

Posvete, iako govore o drugoj osobi, također govore i o piscu djela kojem prethode te ih možemo promatrati kao kulturološku sliku u kojoj prepoznajemo odnose društva i pisca, a posredno i odnose zajednice i znanosti. Razvidno je da taj odnos nije skladan i da, ukoliko autor želi djelovati na javnost, odnosno objaviti svoj rad, postupkom posvete mora utemeljiti svoje djelo. Kod posveta je uočljiv kičeni stil koji je nerijetko u neskladu sa stilom predgovora ili samoga teksta gramatika.

Predgovori i posvete tako su izvori u kojima pronalazimo povijesne i jezikoslovne podatke na višestrukim razinama te donose kulturološku sliku vremena u kojima su nastajali.

Izvori

- APPENDINI, FRANCESCO MARIA (1808) *Grammatica della lingua Illirica*, Presso Antonio Martechini, Dubrovnik.
- BABIĆ, TOMO (1745) *Prima grammaticae institutio pro tyronibus illyricis accommodata*, J. Corona, Venecija.
- DELLA BELLA, ARDELLIO (1785) *Principi elemetari della grammatica illirica*, Dubrovnik.
- ĐURKOVEČKI, JOSIP (1826) *Jezičnica horvatsko-slavinska za hasen Slavincev, i potrebochu oztaleh ztranzskoga jezika narodov*, Pešta.

¹⁰ *Sve pučine siver ledom./ Istok strane pram ù podne/ Dopiruchie k' signu morru/ Poglja, rike. Kraglievine Uzviscene Banovine/ Obastire sve kolike/ Illiricki Jezik Slavni/ Do Latinskih krajah redom.*

- JURIN, JOSIP (1793) *Slovkigna slavnoj slovinskoj mladosti diackim illirickim, i talianskim izgovorom napravljena*, Venecija.
- KAŠIĆ, BARTOL (1604) *Institutiones linguae Illyricae*, Apud Aloysium Zannetium, Rim.
- KRISTIJANOVIĆ, IGNAC (1837) *Grammatik der Kroatischen Mundart*, Bei Frans Župan, Zagreb.
- LANOSOVIĆ, MARIJAN (1778) *Neue Einleitung zur Slavonischen Sprache mit einem nützlichen Wörter und Gesprächbuche, auch einem Anhang verschiedene deutscher und slavonischer Briefe und einem kleinen Titularbuche versehen*, gedruckt bey Johann Martin Diwalt, Osijek.
- RELJKOVIĆ, MATIJA ANTUN (1767) *Nova slavonska, i nimacska grammatika. Neue Slavonische und Deutsche Grammatik*, Gedruckt durch Anton Jandera, Zagreb.
- STARČEVIĆ, ŠIME (1812a) *Nova ricsoslovica iliricska vojnicsoj mladosti krajicsnoj poklonjena*, Trst.
- STARČEVIĆ, ŠIME (1812b) *Nova ricsoslovica iliricsko-francezka*, Trst.
- ŠITOVIĆ, LOVRO (1733) *Grammatica latino-illyrica*, Typis Antonii Bartoli, Venecija.
- TADIJANOVIĆ, BLAŽ (1761) *Svaschta po mallo illiti kratko sloxenye immenah, i ricsih u illyrski, i nyemacski jezik*, shtampano po Ivan Misku Prüferu, Magdeburg.
- VOLTIĆ, JOSIP (1803) „Grammatica illirica”, *Ricsosllovník (vocabulario-wörterbuch) illircskog, italianskoga i nimacskoga jezika s’ jednom pridpostavljenom grammatikom illi pismenstvom*, U Pritesctenici Kurtzbecka, Beč.

Literatura

- BARAS, FRANE (1977) „Maršal Marmont i hrvatski jezik”, *Radovi Pedagoške akademije Split*, Split, br. 2, str. 57 – 81.

- BOGIŠIĆ, RAFO (ur.) (1995) „Posvete i predgovori hrvatskih pisaca 18. stoljeća”, *Dani hvarskog kazališta. Hrvatska književnost 18. st.: tematski i žanrovski aspekti*, Književni krug, Split, str. 5 – 29.
- BOGOJEVIĆ, VESNA (2015) „Čemu služe predgovori”, *Ženske studije*, br. 11 – 12, <<http://www.zenskestudie.edu.rs/izdavastvo/elektronska-izdanja/casopis-zenske-studije/zenske-studije-br-11-12/179-cemu-sluze-predgovori>>, (15. I. 2016.).
- GENETTE, GERARD (1997) *Paratexts, Thresholds of Interpretation*, Cambridge University Press, Cambridge.
- KNEŽEVIĆ, SANJA (2007) „Nazivi hrvatskoga jezika u dopreporodnim gramatikama”, *Croatica et Slavica Iadertina*, Zadar, god. III, br. 3, str. 41 – 69.
- ORAIĆ TOLIĆ, DUBRAVKA (1993) „Autoreferencijalnost kao metatekst i kao onotekst”, *Intertekstualnost&autoreferencijalnost*, ORAIĆ TOLIĆ, DUBRAVKA – ŽMEGAČ, VIKTOR (ur.) Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, str. 135 – 146.
- PAVLIČIĆ, PAVAO (1993) „Čemu služi autoreferencijalnost? Intertekstualnost&autoreferencijalnost”, *Intertekstualnost&autoreferencijalnost*, ORAIĆ TOLIĆ, DUBRAVKA – ŽMEGAČ, VIKTOR (ur.) Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, str. 105 – 114.
- PAVLIČIĆ, PAVAO (2006) *Skrivena teorija*, Matica hrvatska, Zagreb.
- STIPČEVIĆ, ALEKSANDAR (2005) *Socijalna povijest knjige u Hrvata. Knjiga II. Od glagoljskog prvotiska(1483) do hrvatskoga narodnog prepорода (1835)*, Školska knjiga, Zagreb.